

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ YERLİ ÖZÜNÜİDARƏ ORQANLARININ TƏŞKİLİ VƏ FƏALİYYƏTİ

İlham Abbasov,
Ədliyyə Akademiyasının baş müəlimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, baş ədliyyə müşaviri, prokurorluğun fəxri işçisi.

Məqalədə müəllif tərəfindən Azərbaycan xalq cümhuriyyəti dövründə yerli özünüidarə orqanlarının təşkili və fəaliyyətinə dair məsələ nəzərdən keçirilir.

Əsas sözlər: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, şəhər dumaları, yerli özünüidarə orqanları, bələdiyyələr, bələdiyyələrin statusu.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğətinə görə «bələdiyyə» ərəb mənşəli söz olmaqla, şəhər idarəsi mənasını verir və bu söz dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmış çoxsaylı ifadələrdən biridir [1, səh.244].

Özünüidarəetmə elementləri olan yerli idarələr bu və ya digər formada bəşər cəmiyyəti inkişafının müxtəlif mərhələlərində yaranmışdır. Bununla bərabər, onun (*yerli özünüidarəetmənin – İ.A.*) müstəqil hüquqi instituta və hakimiyyət orqanları sistemində çevrilməsi iri Avropa şəhərlərində yerli özünüidarə orqanlarının formalaşdığı orta əsrlər

dövründə baş verir [2, səh.35]. Lakin bunları bu günki anlamda işlədilən bələdiyyələr kimi qəbul etmək düzgün olmazdı. Bunları yalnız, ən yaxşı halda, bələdiyyələrin – yerli özünüidarəetmənin cürcətiləri hesab etmək olardı.

Müasir formada bələdiyyələr, əksəriyyət dövlətlərdə təbii hüquq nəzəriyyəsinin, azadlığın isə onun ən yüksək dəyərinin – insanın müstəqilliyinin dövlətdən, bir çox hallarda isə cəmiyyətdən də asılı ol-mamaqda ifadə olunan hüquq sistemini XIX əsrdə qəbul edən liberal-demokratik islahatların qələbəsinin nəticəsində təşəkkül tapmışdır [2, səh.35].

Rusiyada XIX əsrin ikinci yarısında tərkibinin çox hissəsi zadəganlardan ibarət olan seçkili yerli və şəhər idarəsi ilə bağlı keçirilmiş islahatlar (*1864 və 1870-ci illərin islahatları – İ.A.*) yerli özünüidarəetmənin formalaşmasının başlanğıcı olmuşdur [2, səh.39].

Quberniya və qəza yerli idarəetmə orqanları haqqında 1 yanvar 1864-cü il tarixli Əsasnaməyə əsasən yerli idarəetmənin iki əsas prinsipi müəyyən edildi: bu orqanların seçkili olması və özünü maliyyələşdirməsi [2, səh.39].

Çar hökuməti şəhərlərin idarə sistemində də islahat keçirdi. Bütün Rusiya şəhərləri üzrə islahat keçirilməsi haqqın-

da qanun, yalnız 8 ildən sonra – 1878-ci ildə Azərbaycana, özü də təkcə Bakıya aid edildi. Əgər əvvəllər şəhər dumalarına yalnız imtiyazlı silkə aid olanların seçki hüququ var idisə, yeni Əsasnaməyə görə hamı, yəni şəhərdə yaşayıb vergi verən əhalinin hamısı iştirak edə bilərdi. Vergi ödəməyən fəhlələr, qulluqçular, ziyalılar bələdiyyə üzvləri seçkilərində iştirak edə bilməzdilər. Seçkilərdə 25 yaşına çatmayanların, qadınların da iştirak etmək hüququ yox idi. Beləliklə, дума üzvlüyünə seçkilərdə, əslində, şəhər əhalisinin çox az hissəsi iştirak edə bilərdi [2, səh.39].

Şəhər dumalarının hüququ da məhdud idi. Onun, əslində, yalnız kiçik təsərrüfat işlərilə məşğul olmaq hüququ var idi. Bu hüquqlar şəhərin abadlaşdırılması, yanğına qarşı tədbirlərdən, bazarları, ticarət, sənaye, səhiyyə və maarifi himayə etməkdən ibarət idi. Bütün bu görülən işlərə qubernator nəzarət edirdi. Şəhər başçılarını yüksək vəzifəli çar məmurları təyin edirdilər. Şəhər Əsasnaməsi XIX yüzilliyin sonunda məhdud şəkildə olsa da Gəncə, Nuxa (*Şəki – İ.A.*), Naxçıvan, Şuşa və Ordubad şəhərlərinə də aid edildi [3, səh.229].

Çarizm müstəmləkə ucqarlarında yerli xalqların dövlət hakimiyyət orqanlarını yaratmasına yol vermirdi [3, səh. 229].

Bu sözləri milli ucqarlarda bələdiyyələr institutunun təşəkkülünə və inkişafına da eyni dərəcədə aid etmək olar.

Rusiyada həyata keçirilmiş Oktyabr çevrilişi (*kommunist rejimi anlamında Böyük Oktyabr Sosialist inqilabı nəzərdə tutulur – İ.A.*) nəticəsində bolşeviklər hakimiyyəti ələ keçirdikdən sonra 2-ci Ümumrusiya Sovetlər qurultayının 26 oktyabr (8 noyabr) 1917-ci il tarixli «Hakimiyyətin Sovetlərə keçməsi haqqında» müraciətində göstərilirdi: «İndidən belə bütün hakimiyyət sovetlərə məxsusdur» [4, səh.5]. Yaxud, 3-cü Ümumrusiya Sovetlər qurultayının 12 (25) yanvar 1918-ci il tarixli (ikinci dəfə 18 (31) yanvar 1918-ci il tarixdə səsə qoyularaq qəbul edilmişdir) «Zəhmətkeş və istismar olunan xalqın hüquq bəyannaməsi»ndə göstərilirdi: «Rusiya fəhlə, əsgər və kəndli deputatları sovetləri Respublikası elan edilir. Mərkəzdə və yerlərdə bütün hakimiyyət bu sovetlərə məxsusdur» [4, səh. 9-11].

Təsədüfi deyildir ki, 10 iyun 1918-ci il tarixdə V Ümumrusiya Sovetlər Qurultayı tərəfindən təsdiq edilmiş Rusiya Sosialist Federativ Sovet Respublikasının ilk Konstitusiyasının 1-ci maddəsində də göstərilirdi: «Rusiya fəhlə, əsgər və kəndli deputatları sovetləri Respublikası elan edilir. Mərkəzdə və yerlərdə bütün hakimiyyət bu sovetlərə məxsusdur» [4, səh.14].

1920-ci il aprelin 27-28-də RSFSR beynəlxalq hüquq normalarını kobudcasına pozaraq, müharibə elan etmədən öz silahlı qüvvələrinin hissələrini Azərbaycana yeridib, suveren Azərbaycan

Respublikasının ərazisini işğal etdi, qanuni seçilmiş hakimiyyət orqanlarını zorakılıqla devirdi və Azərbaycan xalqının çox böyük qurbanlar bahasına qazandığı müstəqilliyə son qoydu. RSFSR-nin XI ordusunun Azərbaycana təcavüzü, respublika ərazisini zəbt etməsi, beynəlxalq hüququn subyektivi olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini devirməsi, Rusiyanın müstəqil Azərbaycanı işğal etməsi nəticəsində Azərbaycan zorla sovetləşdirilmişdir [5, səh. 3-4].

Azərbaycan SSR İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 29 aprel tarixli qərarında göstərilirdi: «Ölkəmizin müqəddaratının həll edildiyi qorxunc və əzəmətli saatlarda Sizə, Azərbaycanın bütün zəhmətkeşlərinə müraciət edirik. Azərbaycanın inqilabçı proletariatu və qabaqcıl kəndliləri bizə tam etimad etmiş, ölkədə bütün hakimiyyəti bizə tapşırılmışlar» [6, səh.5-6].

Azərbaycan SSR-in 1937-ci il martın 14-də IX Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında təsdiq edilmiş Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 3-cü maddəsində göstərilirdi: «Azərbaycan SSR-də bütün hakimiyyət zəhmətkeş deputatları Sovetlərinin simasında şəhər və kənd zəhmətkeşlərinindir» [7, səh.3].

1978-ci il aprelin 21-də IX çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin növbədənəkənar yeddinci sessiyasında qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının (Əsas Qanununun)

85-ci maddəsində göstərilirdi: «Xalq deputatları Sovetləri – Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Soveti, yerli xalq deputatları Sovetləri – rayon, şəhər, şəhərlərdə rayon, qəsəbə və kənd xalq deputatları Sovetləri Azərbaycan Respublikasının nümayəndəli dövlət hakimiyyəti orqanlarının vahid sistemini təşkil edirlər» [8, səh.28].

Beləliklə, bolşevik ideologiyasının hökmran olduğu kommunist rejimi şəraitində, Sovetlər Birliyi məkanında, o cümlədən Azərbaycanda bələdiyyələr institutunun nəzəriyyəsiindən və təbii ki, onun mövcudluğundan da söhbət gedə bilməzdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 28 may 1918-ci ildə Azərbaycan Milli İslam Şurasının qərarı ilə Tiflis şəhərində yaradılmışdır və bu hökumət Tiflis şəhərində cəmi 18 gün fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Müvəqqəti Hökuməti yalnız 16 iyun 1918-ci ildə Yelizavetpol şəhərinə (*Gəncə şəhərinə –İ.A.*) gəlmiş və 3 ay bu şəhərdə fəaliyyət göstərmişdir. Lakin bu müddətdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bələdiyyələr haqqında hüquqi akt qəbul etməmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qəbul etdikləri hüquqi aktların təhlili göstərir ki, bu hökumət tərəfindən bələdiyyələr haqqında, onların hüquq və vəzifələri haqqında müvafiq normativ aktlar qəbul edilməsə də, bələdiyyələrin fə-

liyyəti ilə bağlı, xüsusi ilə onlara maddi vəsaitlərin ayrılması barədə vaxtaşırı qərarlar qəbul edilmişdir. Bu ondan irəli gəlirdi ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Nazirlər Şurası 23 iyun 1918-ci ildə «Rusiya və Zaqafqaziya qanunlarının qüvvəsinin müvəqqəti saxlanması haqqında» qərar qəbul etmişdir. Həmin qərar da göstərirdi ki, idarəçilik və məhkəmə sahəsində qüvvədə olan bütün qanunlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ləğv və dəyişikliklər edilənə qədər qüvvəsində saxlanılır [8, səh.193].

Ona görə də bu qərara əsaslanaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamenti 25 yanvar 1919-cu ildə Bakı və Gəncə şəhər özünüidarəsinə (*bələdiyyəsinə – İ.A.*) ssuda ayrılması haqqında Qanun qəbul etmişdir. Həmin Qanuna əsasən Bakı özünüidarəsi üçün səpkili yatalaq epidemiyası ilə mübarizə məqsədi ilə 2 milyon 200 min rubl, Gəncə bələdiyyəsi üçün isə 450 min rubl faizsiz ssuda ayrılmışdı [8, səh. 21].

Həmçinin, Parlamentin 26 fevral 1919-cu il tarixli Qanunu ilə Bakı şəhər özünüidarəsi üçün Dövlət xəzinədarlığından 4 milyon rubl olmaqla, 2 il müddətinə 5%-li 2 milyon rubl, növbəti ilin fevralında isə şəhər təsərrüfatı üçün əlavə 2 milyon rubl ayrılması qərara alınmışdır [8, səh. 26].

Bu dövrdə Azərbaycanın bəzi bölgələrində kütləvi xəstəliklər epidemiyası, o cümlədən səpkili yatalaq epidemiyası geniş yayılmışdı. Təsadüfi deyildi ki,

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin 17 mart 1919-cu il tarixli Qanunu ilə Nuxa şəhər (*Şəki şəhəri – İ.A.*) bələdiyyəsi üçün, 1920-ci ildən başlayaraq, 4 il müddətinə dövlət xəzinədarlığından 200 min rubl ssuda ayrılmışdır [8, səh. 30].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamentinin Qərarı ilə ayrı-ayrı şəhər özünüidarə orqanlarına (*bələdiyyələrə – İ.A.*) vəsait ayrılması yeganə hal olmamışdır. Belə ki, Parlamentin 2 iyun 1919-cu il tarixli Qanunu ilə səpkili yatalaq ilə mübarizə məqsədilə Quba şəhər bələdiyyəsinə 100 min rubl faizsiz ssuda ayrılmışdır [8, səh. 63].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamenti eyni zamanda Dövlət xəzinədarlığından Bakı şəhər təsərrüfatının zəruri ehtiyaclar üçün illik 5 %-li (2 il müddətinə – 1920–1922-ci illərdə) 10 milyon rubl ssuda ayrılması barədə 16 fevral 1919-cu il tarixli Qanun da qəbul etmişdir [8, səh. 150].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcudluğu dövründə yerlərdə inzibati orqanlarla yanaşı, özünüidarəetmə orqanları da fəaliyyət göstərirdi. Özü də, əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq, yerli idarəetmə və özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti demokratik, ümumbəşəri dəyərlərin rəhbər tutulduğu bu dövrdə yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində bir-birini tamamlayırdı. Cümhuriyyətin ilk dövrlərində yerli idarəetmə məsələlərində əvvəlki rejimdən miras qalmış şərtlər

baxımından yerli özünüidarəetmə orqanları o qədər də əhəmiyyətli rol oynamırdılar. Hərbi əməliyyatlar və ölkədəki özbaşınalıqlarla əlaqədar demək olar ki, öz fəaliyyətlərini tamamilə dayandırmışdılar [9, səh. 228].

Daxili İşlər Nazirliyi yerli idarəetmə (özünüidarə – İ.A.) sahəsindəki islahatların əhəmiyyətini nəzərə alaraq, «Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində şəhər dumalarına seçkilərin keçirilməsi qaydası haqqında» qanun layihəsini hazırlayır və bu qanun 7 avqust 1919-cu ildə Azərbaycan Parlamenti tərəfindən qəbul olunur. Qanuna əsasən aktiv seçki hüququ cinsindən, dini əqidəsindən və milliyətindən asılı olmayaraq, 20 yaşına çatmış və son 1 il ərzində həmin şəhərdə yaşamış bütün vətəndaşlara şamil edilirdi [10, səh. 422].

İlk vaxtlarda fəaliyyət göstərən şəhər ictimai özünüidarələrinin formalaşdırılması, iş qaydası Rusiyanın Müvəqqəti Hökuməti dövründə qəbul edilmiş 15 aprel 1917-ci il tarixli «Şəhər dumalarına seçkilərin keçirilməsi haqqında müvəqqəti qaydalar»a istinadən həyata keçirilirdi. Hökumətin 23 İyun 1918-ci il tarixli qərarına əsasən Cümhuriyyətin ərazisində «Şəhərlərin ictimai idarəçiliyi haqqında» 1915-ci il Əsasnaməsi (9 İyun 1917-ci il tarixli dəyişikliklərlə) və «Zemstvo müvəkkillərinin seçilməsi haqqında» 1917-ci il Müvəqqəti qaydaları da hüquqi qüvvəyə malik idi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Cümhuriyyət dövründə özünüidarəetmə orqanlarının təşkilati-hüquqi və metodoloji məsələlərinin həlli Daxili

İşlər Nazirliyinə həvalə olunmuşdu [9, səh. 232].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yerli özünüidarəetmə orqanlarına (bələdiyyələrə – İ.A.) maddi yardımların göstərilməsi yeganə hal olmamışdır. Belə ki, Nazirlər Şurasının 27 İyun 1918-ci il tarixli qərarı ilə vəba və digər epidemik xəstəliklərlə mübarizə məqsədilə Yelizavetpol şəhər özünüidarəçiliyinə, qaytar-mamaq şərtilə, 100 min publ vəsait ayrılmışdır [8, səh. 198].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ayrı-ayrı şəhər dumaları və yerli özünüidarə orqanları barəsində Nazirlər Şurası müvafiq qərarlar da qəbul etmişdir. Belə ki, Nazirlər Şurasının 18 sentyabr 1918-ci il tarixli qərarı ilə Müvəqqəti Rusiya Hökuməti qanunu ilə seçilmiş Bakı şəhər ictimai özünüidarəsinin fəaliyyəti bərpa edilmiş və həmin qərarla, öz mülahizəsinə görə, şəhər dumasının tərkibinin 80 nəfərə çatdırılmasına icazə verilmişdir. Həmin qərarla Bakı şəhər Dumasının aparat işçilərinin sayı isə şəhər Dumasına həvalə edilmişdir [8, səh. 233].

Həmçinin, Nazirlər Şurasının 18 sentyabr 1918-ci il tarixli qərarı ilə Bakı şəhərində və Bakı şəhər idarəsinin səren-camında olan bütün ərzaq ehtiyatları siyahı üzrə şəhər özünüidarəçiliyinə verilməmişdir [8, səh. 234].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının 14 yanvar 1919-cu il tarixli qərarı ilə Bakı şəhər özünüidarəsi üçün 2200 min publ, Gəncə şəhər özü-

nüidarəsinə isə 450 min publ məbləğində, 3 il müddətində ödəmək şərtilə, epidemiya ilə mübarizə məqsədilə faizsiz ssuda ayrılmışdır. Qərarda daha sonra göstərilirdi ki, həmin qərar Parlamentin sanksiyasının (*razılığının – İ.A.*) alınması üçün təqdim edilməlidir [8, səh. 262].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yerli özünüidarəetmə orqanları haqqında müvafiq qərarlar təkcə Nazirlər Şurası tərəfindən deyil, eyni zamanda Parlament tərəfindən də qəbul edilmişdi. Belə ki, Parlamentin 24 aprel 1919-cu il tarixli iclasında (*32-ci iclasında – İ.A.*) Yevlax-Nuxa (*Şəki – İ.A.*) yolunu Kiş çayının daşqınından mühafizə etmək üçün «Əkinçilik və əmək Nazirliyinə 211 min publ buraxılması haqqında qanun layihəsi müzakirəyə çıxarılmışdır. Həmin məsələ barəsində Parlament üzvləri Abdüləli bəy Əmircanov, Əhməd Cövdət Pepinov çıxış edərək, qanun layihəsini müdafiə etmişlər. Həmin məsələ barədə Əhməd Cövdət Pepinov Parlamentdəki çıxışında demişdir: «Sel Nuxa-Yevlax şosse yolunu sel və daşqından müdafiə üçün 211 min publ istənilir. Lakin arzu edirik ki, nəzarət tərəfindən tədbir görülsün. Və diqqət olunsun ki, bu pullar yerinə xərc olunsun ki, bir də səddlər xarab olmasın. Və yenidən bizdən pul istənilməsin». Həmin qanun layihəsi Parlament tərəfindən qəbul edilmişdir [11, səh. 466-468].

Həqiqətən Kiş çayının ətrafında, xüsusilə sol sahilində yerləşən yaşayış məntəqələri sel sularının dağıdıcı təsirinə

məruz qalırdı. Bu da ondan irəli gəlirdi ki, Kiş çayı yatağının səviyyəsi Şəki şəhərinin mərkəzindən yüksək olduğu üçün Şəki şəhəri hər il olmasa da, vaxtaşırı olaraq, Kiş çayının sel sularının dağıdıcı daşqınlarına məruz qalmalı olurdu.

Həmçinin, Parlamentin 5 may 1919-cu il tarixli 33-cü Gəncə bələdiyyəsi üçün 1 milyon rubl, Bakı bələdiyyəsinə isə 10 milyon rubl borc verilməsi qərara alınmışdır [11, səh. 478-479].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə hərbi xidmətdə olan şəxslər, quberniya və şəhər rəisləri, müvafiq qəzanın hüdudlarında inzibati hakimiyyətin nümayəndələri və onların köməkçiləri, yerli polis xidmətçiləri seçkilərdə iştirak etmirdilər. Əcnəbilər, qanunla göstərilmiş hallar üzrə cəza çəkənlər seçki hüququna malik deyildilər. Aktiv seçki hüququndan fərqli olaraq, дума müvəkkilinə passiv seçki hüququ üçün oturaqlıq senzi nəzərdə tutulmurdu. Yalnız əcnəbilər üçün (onların da seçilmək hüququ təsbit edilirdi) beş illik oturaqlıq senzi müəyyən edilmişdi. Şəhər dumasının üzvləri bərabər, müstəqil və gizli səsvermə əsasında 2 il müddətinə seçilməli idilər. Azərbaycanın şəhər dumasları bu qaydalar əsasında qısa müddət ərzində formalaşdırıldı və fəaliyyətə başladı. Bu seçkilərdə müsəlman qadınları da yaxından iştirak etmişdilər [10, səh. 422].

Həmçinin, Parlamentin 25 fevral 1919-cu il tarixli iclasında Bakı bələdiyyə idarəsinə 4 milyon istiqraz haqqında qanun

layihəsi müzakirə edilmiş və qanun layihəsi qəbul edilmişdi [11, səh.298-315].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının və Parlamentinin qanunvericilik və digər hüququ aktlarının öyrənilməsi göstərir ki, həmin qurumlar tərəfindən yerli özünüidarə orqanlarının – şəhər dövlət dumaları və yerli özünüidarə orqanlarına seçkilərin keçirilməsi, bələdiyyələrə məqsədli maddi yardımların göstərilməsi haqqında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə müvafiq hüquqi aktlar qəbul edilsə də, bu orqanlar tərəfindən bələdiyyələrin məqsəd və vəzifələri, səlahiyyətləri haqqında müvafiq hüquqi aktlar qəbul edilməmişdir. Belə ki, bələdiyyələrin fəaliyyəti bərpa edilərkən bu qurumlar Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının 23 iyun 1918-ci il tarixli «Rusiya və Zaqafqaziya qanunlarının qüvvəsinin müvəqqəti saxlanılması haqqında» qərarına müvafiq olaraq, yerli özünüidarə orqanları keçmiş çar Rusiyasının qanunları əsasında fəaliyyət göstərmişlər. Məsələn, Parlamentin 7 avqust 1919-cu il tarixli 62-ci iclasında şəhər bələdiyyə idarələrinə seçkilər haqqında qanun layihəsi müzakirə edilmiş və həmin layihə üçüncü oxunuşda qəbul edilsə də, yerli özünüidarə orqanlarının məqsəd və vəzifələrini, bunların səlahiyyətlərini müəyyən edən müvafiq qanun qəbul edilməmiş, yerli özünüidarəetmə orqanları – şəhər dumaları və bələdiyyələr haqqında müvafiq qanunvericilik aktları qəbul edilməmişdir [8, səh. 193; 11, səh.915-919].

Belə vəziyyət ondan irəli gəlirdi ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti nisbətən qısa müddətdə – cəmi 23 ay müddətində fəaliyyət göstərmiş, bunun 18 gününü mühacirətdə – Tiflisdə, 3 ayını Gəncə şəhərində, 19 ayını isə Bakı şəhərində keçirmişdir. Həmçinin, bu digər tərəfdən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti rəhbərlərinin qanunvericilik, dövlət idarəçiliyi təcrübəsinin kifayət qədər olmamasından irəli gəlirdi.

Doğrudur, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən 19 sentyabr 1919-cu il tarixdə «Azərbaycan Respublikasında Zemstvo müəssisələri haqqında Əsasnamənin qüvvəyə minməsi barədə qaydalar» layihəsinin hazırlanmasına baxmayaraq, həmin sənəd də təsdiq olunmamış, nəticə etibarlı ilə qüvvəyə minməmişdir [12, səh. 1-16].

Beləliklə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yerli özünüidarə orqanlarının quruculuğu sahəsində işləri 27-28 aprel 1920-ci il tarixlərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bolşevik Rusiyasının XI Qızıl Ordusu tərəfindən işğalından sonra, digər sahələrdə olduğu kimi, yarımcıq qalır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası 18 oktyabr 1991-ci ildə öz tarixi dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil dövlətimizin 12 noyabr 1995-ci il tarixli ilk Konstitusiyasının 142-146-cı maddələri bələdiyyələrin fəaliyyətinə həsr edilsə də, bələdiyyələr haqqında Qanun – «Bə-

ladiyyələrin statusu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu yalnız 2 iyul 1999-cu ildə, başqa sözlə, Konstitusiyanın qəbulundan təxminən 4 il sonra qəbul edilmişdir [13, səh.58-59; 14, səh. 80-97].

Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yerli özünüidarə orqanları, o cümlədən, şəhər dumaları tərəfindən görülmüş işlərin öyrənilməsi bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmiş və bələdiyyələrin fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsində nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti vardır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, I cild, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı, Bakı-1966, 595 səh.
2. Муниципальное право Российской Федерации (учебник для высших учебных заведений), Москва-2000, 800 стр.
3. Mahmud İsmayılov, «Azərbaycan tarixi» dərsliyi, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, Bakı-1992, 229 səh.
4. Образование и развитие СССР как союзного государства. Сборник законодательных и других нормативных актов. Издательство «Известия советов депутатов трудящихся СССР», Москва-1972, 343 стр.
5. «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyası Aktı», Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Kətbəliyinin mətbəəsi, Bakı-1994, 63 səh.
6. Azərbaycan SSR qanunları, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanları və Azərbaycan SSR hökuməti qərarlarının Xronoloji Külliyyatı, Bakı-1960, I cild, 261 səh.
7. Azərbaycan SSR qanunları, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanları Külliyyatı (1938-1966-ci illər) iki cildə, I cild, səh. 3
8. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920), Законодательные акты (Сборник документов), Баку, издательство «Азербайджан», 1998, 560 стр.
9. İsmayılov X.C., «XIX əsrin II yarısı – XX əsrin əvvəllərində yerli özünüidarəetmə: təşkilati və hüquqi aspektləri» dərs vəsaiti, Bakı-2009, «Elm və Təhsil» nəşriyyatı, 270 səh.
10. İsmayılov X.C., «Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi» dərsliyi, Bakı, «Nurlan» nəşriyyatı, 2006, 720 səh.
11. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920) Parlament (Stenoqrafik hesabatlar), I cild, Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1998, 976 səh.
12. «Проект правил о приведении в действие положения о Земских учреждениях в Азербайджанской Республике», Государственный Архив Азербайджанской Республики, Фонд 894, описи 1-с, ед.хр. 62, стр. 1-16
13. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, «Qanun» nəşriyyatı, 2009, 68 səh.
14. Bələdiyyələr haqqında sənədlər toplusu, Bakı, «Qanun» nəşriyyatı, 2008, 676 səh.

